

ИЗВЕШТАЈ ЗА РОДОВО ОДГОВОРНО БУЏЕТИРАЊЕ

1. Податоци за избраната Програма

Име на програмата: Програмата за рана детекција на малигни заболувања во Република Македонија за 2019 година

Сектор (организациона единица) надлежен за спроведување на програмата:

Во Министерство за здравство согласно Упатството за процедури и постапки на планирање подготвување, реализација на програмите за здравствена заштита назначено одговорно лице за планирање, подготвување следење реализација на програмата е задолжена Државен советник Мр Сања Саздовска и Јосиф Мишевски.

Вид на програмата

- Хоризонтална
 Вертикална

Како програмата е поврзана со Стратегијата за родова еднаквост 2013-2020:

Здравството претставува значајна област во која е неопходно да се инкорпорира родовата перспектива. Владата на Република Македонија и Министерството за здравство, во континуитет донесуваат програми кои содржат мерки, задачи и активности за здравствена заштита на населението во Република Македонија, а се однесуваат на женската популација или пак содржат специфични компоненти кои се родово чувствителни.¹ Унапредувањето на здравјето на жените и мажите и подигање на квалитетот и достапноста на здравствените услуги свое значајно место завзема и во Стратегијата за родова еднаквост каде постои посебна стратешка област здравство.

2. Вовед

Малигните заболувања, заедно со кардиоваскуларните болести се водечка причина за смрт во светски рамки но и кај нас. Статистиките за подемот на заболувањата од ракот се доволен показател за потребата од координирано дејствување на глобално и пред се на национално ниво.

Министерството за здравство на Република Македонија ги следи трендовите на развиените емји во делот на репродуктивното здравје, почитувајќи ги трите начела за заштита на здравјето на жената преку:

- Воведување на ХПВ вакцинацијата во редовниот календар за имунизација
- Организиран скрининг – редовни гинеколошки прегледи со бесплатен ПАП – тест
- Рано откривање и лекување на рак на грло на матка

¹ Програма за активна здравствена заштита на мајките и децата во Република Македонија во 2010 година, Програма за превентивна здравствена заштита во Република Македонија за 2010 година, Програма за рана детекција на малигни болести во Република Македонија за 2010 година, Програма за заштита на населението од ХИВ СИДА за 2010 година, Програма за заштита на населението од туберкулоза, Програма за систематски прегледи, Програма за целосно здравствено осигурување, Програма за имунизација, се дел од програмите кои се донесени со цел превенција и унапредување на женското здравје

Со цел, навремено откривање и соодветно лекување на малигните заболувања, Владата на Република С. Македонија донесува Програмата за рана детекција на малигни заболувања во Република Македонија која ја подготвува Министерството за здравство, преку која последниве неколку години се спроведуваат активности за превенција на ракот на грлото на матката.

Во Програмата за рана детекција на малигни заболувања постојат четири компоненти и во сите е содржана родовата перспектива и тоа :

1. Скрининг за превенција и рано откривање на карцином на грлото на матката
2. Пилот скрининг на колоректален карцином
3. Промотивна кампања за превенција и рано откривање на карцином на простата и
4. Организација на мамографски скрининг за рана детекција на карцином на дојка

3. Позадина/контекст

Активностите предвидени во оваа програма ќе овозможат:

- навремено откривање на бенигни и на преканцерозни состојби на грлото на матката, дебелото црево, и рано откривање на ракот на дојката, заболувања за кои постои можност за рана детекција, а со тоа и навремено лекување, со што во голема мера ќе се намали морбидитетот и морталитетот од овие најчести малигни заболувања за жени на возраст од 35-45 години
- скрининг на ракот на дојката во јавните здравствени установи кои имаат мамографски апарати/дигитални кај жени на возраст од 50-69 поканети на ниво на држава
- Пилот скрининг на колоректален карцином

4. Остварени резултати, промени и влијанија (се следат почетните состојби и индикаторите кои укажуваат на промени)

Согласно Програмата за рана детекција на малигни заболувања во Република Северна Македонија за 2019 година и активностите предвидени со скрининг за превенција и рано откривање на карцином на грлото на матката, беше предвидено да бидат опфатени жени на возраст од 35-45 години.

Согласно доставените извештаи од центрите за јавно здравје, во 2019 година биле испратени вкупно 26.978 покани.

Вкупниот број жени кои примиле покани изнесува 25.262, додека 1.716 покани од различни причини биле вратени.

Од вкупниот број на жени кои примиле покана, 6.635 жени не дошле на преглед за да направат бесплатен ПАП тест, што претставува 26,3%.

Во 2019 година, во рамки на скрининг програмата направени се 16.884 ПАП – тестирања што претставува 73,70% од вкупниот број на жени кои ја примиле поканата.

Цитолошки се анализирани 13.203 брисеви што претставува 78,2% од вкупно земените брисеви со ПАП тестот.

2.717 епителни клеточни абнормалности се откриени, односно 20,60% од вкупно цитолошки анализирани брисеви.

Од 13.203 цитолошки анализирани брисеви, 10.486 биле со негативни наоди, додека останатите со позитивен наод.

Најчести наоди се на CIN 1, ASC – US и HPV. 85 случаи се со CIN 2, 5 случаи се со аденокарцином ин ситу, 8 со инвазивен плочест карцином, 33 со AGC, 5 случаи со друга малигна неоплазма, а другите видови абнормалности се застапени со помал број на случаи.

Организација на мамографски скрининг за рана детекција на карцином на дојка

Националната програма за рано откривање на ракот на дојка во Република Северна Македонија започна да се спроведува од 2015 година. Жени на возраст од 50-69 години се

покануваат за мамографски преглед на две години преку повикувачки писма/покани, кои се испраќаат по пошта, користејќи податоци од компјутерски софтвер и хардвер, кој е есенцијален елемент за повикување на жените.

Повиканите жени потребно е со себе да носат покана - повикувачки флаер и здравствена книшка/лична карта заради личните податоци. Резултатите од наодите се внесуваат во електронскиот регистар.

Во 2019 година, бидејќи повикувањето на жените започна во месец септември и траеше до крајот на 2019 година, заради поголема експедитивност (поради краткиот временски период), на жените не им беа испраќани покани, туку беа повикувани телефонски и веднаш им беа закажувани термини за снимање.

Согласно доставените извештаи од Институт за јавно здравје – ивршител на скринингот за рана детекција на карцином на дојка во 2019 година биле повикани и закажани 2.044 жени од кои биле реализирани 1.672 прегледи или 81,8% од закажаните термини.

Од вкупно снимени 1.672 најголем број 797 или 47,7% се на возраст од 55-59 години, а најмал број 178 или 10,6% се на возраст 65-69 години.

Од вкупно снимени 1.672 жени 1.407 или 84,2% имале предходно направено мамографски преглед, додека 241 или 14,4 никогаш предходно немале направено мамографски преглед .

Од вкупно 1.672 извшени мамографски прегледи двојно читање е извршено кај 319 жени односно кај 19,1% од мамографски прегледаните жени.

Со мамографскиот скрининг за рана детекција на рак на дојка за 2019 година откриени се 5 случаи на рак на дојка или 0,3% од вкупно прегледаните жени (1.672).

Жените кај кои е поставена дијагноза рак на дојка (C50) се на возраст од 53 години, 57 години, 58 години, 60 години и 70 години.

Согласно доставените извештаи од Институт за јавно здравје – пилот скрининг на колоректален карцином направиле 1.045 лица додека позитивен тест имале 5 лица. Таргет група за спроведување на скринингот за скриено крварење се мажите и жените на возраст од 50-74 години.

Во 2019 година ФОБ – тест, направиле вкупно 1045 лица, од кои позитивен тест имале 357 лица или 29,3%, позитивен наод имале 5 лица и 2 лица имале позитивен наод на бенигна неоплазма.

5. Анализа на буџетски алокации (планирани и потрошени средства, по корисник, дополнителни средства, специфични трошоци за жени).

Вкупен Буџет на Министерство за здравство за 2019 година бил во висина од **24.000.000,00** денари.

1. Скрининг рак на грло на матка **7.750.000,00 денари.**
2. Пилот скрининг на колоректален карцином **510.000,00 денари.**
3. Скрининг на карцином на дојка **9.170.000,00 денари.**
4. За рано откривање на карцином на простата **100.000,00 денари**
5. Изготвување на прва национална епидемиолошка студија за рак на дојка, рак на простата, рак на грло на матка и рак на дебело црево во Р.С. Македонија - **400.000,00 денари, и**
6. Исплата на долгови 2016-2018 година **6.070.000,00 денари.**

Од предвидените 24.000.000,00 средства во тек на 2019 година реализирани се **16.396.666,00 денари .**

6. Тесни грла и научени лекции

Се формираа **три комисији** преку кои на стручен и експертски начин ќе се креира програмата согласно препораките на СЗО и останати европски стручни здруженија и ќе се следи реализација на истата и тоа:

Национална комисија за рана детекција и скрининг на рак на дојка и негово соодветно третирање во Република Северна Македонија

а) Националната комисија има за цел да го подобри квалитетот на скрининг, рана детекција и третман на рак на дојка и намалување на разликите меѓу Република Македонија и земјите на ЕУ во однос на квалитетот на скринингот, раната детекција и третманот на пациентите.

б) Задача на Националната комисија е воспоставување и спроведување на контрола на квалитет на опрема и медицински персонал поврзан со ракот на дојка, негово рано откривање и скрининг, што би се направило преку

-Подготвување на протокол/патека како пациентот да добие соодветна нега односно мамографии и ултразвучни прегледи, и доставување на истиот до докторот кој е вклучен во скринингот, до матичниот доктор како и специјалистот радиолог;

-Подготвување на протокол/патеки за скрининг на рак на дојка;

-Прилагодување на националната програма на скрининг на рак на дојка со Европскиот водич за скрининг;

-Дефинирање и планирање на буџетот за скрининг на рак на дојка;

-Дефинирање на радиолошките единици кои ги исполнуваат основните услови за скрининг на рак на дојка;

-Компјутерско поврзување на скрининг центрите во систем што ќе овозможи рамена на слики и информации;

-Создавање регистер и архива за скрининг од сите центри која ќе биде достапна за радиолозите кои читаат мамографии;

Национална комисија за рана детекција и скрининг на рак на грло на матка во Република Северна Македонија

а) Националната комисија има за цел да го подобри квалитетот на скрининг, рана детекција и третман на рак на грло на матка и намалување на разликите меѓу Република Северна Македонија и земјите на ЕУ во однос на квалитетот на скринингот, раната детекција и третманот на пациентите.

б) Задача на Националната комисија е воспоставување и спроведување на контрола на квалитет на опрема и медицински персонал поврзан со ракот на грло на матка, негово рано откривање и скрининг, што би се направило преку:

-Подготвување на протокол/патека како пациентот да добие соодветна нега односно рана детекција на рак на грло на матка и соодветен преглед, и доставување на резултатите до докторот кој е вклучен во скринингот, до матичниот доктор;

-Подготвување на протокол/патеки за скрининг на рак на грло на матка;

-Прилагодување на националната програма на скрининг на рак на грло со Европскиот водич за скрининг;

- Дефинирање и планирање на буџетот за скрининг на рак на грло на матка;
- Дефинирање на единици кои ги исполнуваат основните услови за скрининг на рак на грло на матка;
- Компјутерско поврзување на скрининг центрите во систем што ќе овозможи рамена на резултати и информации;
- Создавање регистер и архива за скрининг од сите центри која ќе биде достапна за матичните гинеколози;
- Формирање на канцеларија за скрининг со тим кој ќе го спроведува скринингот;
- Континуирана контрола на квалитет на центрите/единиците кои ќе спроведуваат скрининг;
- Континуирана едукација на медицински персонал;
- Доставување на тековни информации за населението поврзани со активностите на комисијата;
- Следење на релевантните правни прописи и насоки;
- Следење, евалуација и акредитација на медицински и немедицински кадар вклучен во скринингот;

Национална комисија на рана детекција на колоректален карцином .

Националната комисија има за цел да го подобри квалитетот на скрининг, рана детекција и третман на рак на дебело црево и намалување на разликите меѓу Република Северна Македонија и земјите на ЕУ во однос на квалитетот на скринингот, раната детекција и третманот на пациентите.

Задача на Националната комисија е воспоставување и спроведување на контрола на квалитет на опрема и медицински персонал поврзан со скрининг на рак на дебело црево, негово рано откривање и скрининг, што би се направило преку:

- Подготвување на протокол/патека како пациентот да добие соодветна нега односно рана детекција на скрининг на рак на дебело црево и соодветен преглед, и доставување на резултатите до докторот кој е вклучен во скринингот, до матичниот доктор;
- Подготвување на протокол/патеки за скрининг на рак на дебело црево;
- Прилагодување на националната програма на скрининг на рак на дебело црево со Европскиот водич за скрининг;
- Дефинирање и планирање на буџетот за скрининг на рак на дебело црево;
- Дефинирање на единици кои ги исполнуваат основните услови за скрининг на рак на дебело црево;
- Компјутерско поврзување на скрининг центрите во систем што ќе овозможи рамена на резултати и информации;
- Создавање регистер и архива за скрининг од сите центри која ќе биде достапна за матичните лекари;

- Формирање на канцеларија за скрининг со тим кој ќе го спроведува скринингот;
- Континуирана контрола на квалитет на центрите/единиците кои ќе спроведуваат скрининг;
- Континуирана едукација на медицински персонал;
- Доставување на тековни информации за населението поврзани со активностите на комисијата;
- Следење на релевантните правни прописи и насоки;
- Следење, евалуација и акредитација на медицински и немедицински кадар вклучен во скринингот;

7. Заклучоци и препораки

За скрининг за превенција и рано откривање на карцином на грлото на матката заклучоци и препораки

1. Кампања - Голем број на жени во РМ се уште немаат избрано свој матичен гинеколог. Спроведувањето на активности за зголемување на бројот на жени кои ќе имаат свој матичен гинеколог со цел вклучување на сите матични гинеколози на ниво на држава во организиран скрининг. Преку Кампања ќе дојде до подигањето на свеста на жените за важноста на скринингот во превенција на ракот на грлото на матката е важна превентивна активност и ќе овозможи подобрување на имплементацијата на програмата и подобри резултати во однос на превенцијата на жените од рак на грло на матка.
2. Информативни активности за зголемување на опфатот на жени кои направиле ПАП
3. За жени од Рурални подрачја - пристап кон програмата преку активности (мобилна гинеколошка амбуланта).
4. Зголемување на бројот на гинеколози, патолози, цитоскринери –континуирано следење на кадарот и планирани специјализации.
5. Неопходно е воспоставување на Регистар за скрининг на рак на грло на матка во Република Македонија. За и обработка на податоците од Регистарот потребно е да се изработи апликативен софтвер кој ќе овозможува брзо и точно да се внесат потребните податоци и да се добијат соодветни прегледи и извештаи. Изработениот софтвер овозможува унификација на водење на евиденција на болните од рак на грло на матка на ниво на сите здравствени установи.
6. Соработка со НВО со цел вклучување во информативните активности и активности на терен.
7. Зголемување на средства за превенција
8. Координиран пристап на сите чинители.
9. Се наложува потребата за решавање на проблемот на функционирање на лабораториите во Општа болница Штип, Струмица и Прилеп, како и во општата болница 8 Септември во Скопје (не се анализираат ПАП тестови).
10. Се наложува и потребата за подобра координација меѓу гинеколошките ординации и лабораториите, како би се избегнало малтретирањето на пациентите и правењето на трошоци за преглед поради недостиг на реагенси во одредени лаборатории.
11. Потребно е да се преземат активности за зголемување на опфатот на жени со скрининг, како и подобрување на квалитетот на доставените податоци.
12. И понатаму перзистира проблемот на неадекватна регистрација од страна на

гинеколошките лаборатории на лицата вклучени во скринингот, како и постојаното доцнење во доставувањето на податоци до ЦЈЗ.

13. Работната група формирана при Министерството за здравство е задолжена да понуди нов пристап во скринингот на ракот на грлото на матката, донесувајќи ново клиничко упатство, можеби и воведување на нов алгоритам со примена на HPV тестирање, се со цел досегашните проблеми во спроведување на скринингот да бидат надминати.
14. Се надеваме дека со профункционирањето на регистрацијата преку системот на Мој термин значително ќе се подобри известувањето (изготвен е посебен формулар, во кој гинекологите ќе треба да назначуваат и дали прегледот е во рамките на скрининг програмата).

Заклучоци за мамографски скрининг за рана детекција на карцином на дојка

1. Од вкупно снимените жени 1642, најголем број 797 или 47,7% се на возраст од 55-59 години, а најмал број 178 или 10,6% се на возраст од 65-69 години.
 2. Од вкупниот број снимени жени, 153 или 9,2% се жени со БИ-РАДС 0 за кои се потребни дополнителни испитувања и мамографскиот преглед не е доволен. 566 жени или 33,9% се со нормален наод БИ-РАДС 1, 935 или 55,9% се со БИ-РАДС 2 - бенигна промена, БИ-РАДС 4 - суспектна промена е најдена кај 9 жени или 0,5% и БИ-РАДС 5 - високо суспектна промена е најдена кај 2 жени или 0,1%.
 3. Најголем број жени со БИ-РАДС 4, 4 или 44,4% се најдени во возрастната група од 55-59 години, додека 3 жени или 33,3% се најдени во возрастната група од 50-54 години. Од вкупно 2 жени со БИ-РАДС 5, 1 е во возрастната група од 50-54 години, а 1 во возрастната група од 55-59 години.
 4. Од вкупниот број снимени жени (1672), 128 или 7,7% прва менструација добиле на возраст помала од 12 години, 67 или 4,0% имале последна менструација на возраст над 55 години, 9 жени или 0,5% немаат родено, 151 жени или 9,0% имаат фамилијарна анамнеза за рак на дојка, а 13,6% воопшто не доеле.
 5. Од вкупниот број жени (128) кои прва менструација добиле на возраст помала од 12 години, БИ-РАДС 4 не е најден кај ниту една жена. Од вкупно 67 жени кои последна менструација имале на возраст над 55 години БИ-РАДС 4 е најден кај 1,5% од жените или кај 11,1% од вкупно 9 жени кај кои е најден БИ-РАДС 4. Од 151 жени кои искажале фамилијарна предиспонираност со БИ-РАДС 4 е 1 жена или 0,7%, а 11,1% од вкупниот број жени со БИ-РАДС 4.
 6. Жените кај кои е најден БИ-РАДС 5 првата менструација не ја добиле на возраст помала од 12 години, последната менструација не им била после 5-тата година од животот и немаат фамилијарна анамнеза за рак на дојка.
- Двете жени кај кои е најден БИ-РАДС 5 имаат родено, а една од нив не доела.
7. Од вкупно снимените 1672 жени, 1407 или 84,2% имале претходно направено мамографски преглед, додека 241 или 14,4% никогаш претходно немале направено мамографски преглед. Овие сознанија од анализата на резултатите за извршените прегледи доведуваат до можна претпоставка дека подигната е свеста кај жените за потребата од редовен, имајќи во предвид дека тие во толкав голем процент се одзвале на повторната покана за мамографски преглед.
 8. Најмногу мамографски прегледи 1036 или 62,0% се направени во Скопскиот регион, 302 или 18,1% во Полошки регион и 234 или 14,0 во Југозападен регион, а најмалку мамографски прегледи всушност 1 или 0,05% е направен во Вардарски регион.
 9. Од вкупно 1672 извршени мамографски прегледи извршено е експертско читање кај 319 жени, односно кај 19,1% од мамографски прегледаните жени.
 10. Со Мамографскиот скрининг за рана детекција на рак на дојка во Република Северна Македонија за 2019 година откриени се 5 случаи на рак на дојка или 0,3% од вкупно прегледаните жени (1672).
 11. Жените кај кои е поставена дијагноза Рак на дојка (C50) се на возраст од: 53 години, 57

години, 58 години, 60 години и 70 години.

12. Сите 5 жени кај кои е дијагностициран Рак на дојка (С 50) првата менструација ја добиле на возраст над 11 години. Само кај една жена последната менструација е на 55 години, а кај останатите последната менструација е на порана возраст. Сите жени имаат родено, две имаат фамилијарна анамнеза за рак на дојка, додека само една жена не доела.

Од ова може да заклучиме дека во испитаниот број жени нема значајна поврзаност на анализираните ризик фактори со регистрираните случаи на рак на дојка.

Препораки за мамографски скрининг за рана детекција на карцином на дојка

Во прашалникот да се внесат обележја за ниво на образование на жените, националност и етничка припадност со цел за проучување на евентуалната поврзаност со појавата на рак на дојка, како и во делот за ризик фактори потребно е да се внесе ризик факторот “жени кои првото дете го родиле после 30-тата година од животот”, како и други согласно меѓународни упатства за скрининг (злоупотреба на алкохол, физичка неактивност, изложеност на јонизирачко зрачење и др.).

Да се подобри евиденцијата во РТГ кабинетите, односно прашалниците комплетно да се пополнуваат. Со тоа ќе се подобри квалитетот на податоците, а со тоа и на добиените резултати од спроведениот скрининг.

Воспоставување на Регистар за рак на дојка, со што ќе се овозможи понатамошно следење на движењето на откриените случаи на рак низ здравствениот систем, нивно лекување и нивно преживување.

Воспоставување и одржување на стандарди и нормативи при изведување на процедурите во РТГ кабинетите.

Зголемување на бројот на РТГ кабинетите кои ги исполнуваат условите за вршење мамографски скрининг на дојка, со што ќе се зголеми опфатот на жени со скринингот.

Редовно одржување на опремата за мамографско снимање. Редовно тестирање и сервисирање. Примена на софтверот за мрежно поврзување.

Потребно е донесување на одлука на национално ниво за унифицирање на податоците и начинот на внесување во мамографските системи.

Унифицирањето да биде направено во сите мамографски центри, без разлика дали учествуваат во скрининг програмата или не.

До фирмите – претставници на производителите на мамографи (HOLOGIC, SIEMENS, FUJI) да се испрати допис со кој ќе се бара да го активираат полето за „ВИДОТ“ на мамографскиот преглед, дали снимањето се прави

во скрининг програмата или во дијагностичка мамографија. Ова ќе овозможи да се направи одделна анализа на дозите, квалитетот на сликите и техниката на снимање на учесниците во програмата и на пациентите.

Континуирана едукација на радиолошки технолози и специјалисти радиолози, кои учествуваат во скринингот за рано откривање на ракот на дојка.

Препораки за пилот скрининг на колоректален карцином

1. ИЈЗ, како координатор на - Пилот скрининг на колоректален карцином, предлага матичните доктори, да имаат скрининг во нивната годишната програма, поради поголем опфат на граѓани за проверка на присуство на крв во столицата.

2. Во рамките на Центрите за јавно здравје, во кои нема колоноскопи или истите не се во функција би требало истите да бидат обезбедени. Причината за ова барање е што многу мал број на граѓани кои имале позитивен ФОВ-тест и во минатото, направиле додатно испитување за потврда на наод на КРК со колоноскопија.

3. Додатна алтернатива би било да се склучи договор помеѓу ФЗО и ординациите кои работат колоноскопија, во регионите, во кои нема колоноскопи во рамките на јавното

здравство, со цел да се добијат повратни резултати и вистинска слика за состојбата со заболени од КРК во Р. С. Македонија.

Одобрил:
